

УДК 005.52:005.334

Ріщук Л.І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і адміністрування
Івано-Франківського національного технічного університету
нафти і газу

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ВНУТРІШНІХ РИЗИКІВ ПІДПРИЄМСТВА

METHODOICAL APPROACH TO THE ASSESSMENT OF INTERNAL ENTERPRISE RISK

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто питання, пов'язане з вивченням та аналізом підходів до оцінювання ризиків підприємства. Обґрунтовано доцільність поєднання різних методів кількісного оцінювання ризиків, тобто використання комбінованого методу. Запропоновано трирівневу систему оцінки ризиків господарської діяльності, що описує та характеризує внутрішні ризики елементів організації, її основних підсистем та загальний (інтегрований) ризик підприємства як системи. У розрізі аналізу окремих елементів організації сформульовано основні види ризиків, які можуть бути загрозовими для організації, у розрізі окремих підсистем запропоновано перелік індикаторів ризиків підсистем.

Ключові слова: ризик, оцінка ризиків, ризики елементів, ризики підсистем, трирівнева система оцінки ризиків, інтегрований внутрішній ризик підприємства

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены вопросы, связанные с изучением и анализом подходов к оценке рисков предприятия. Обоснована целесообразность сочетания различных методов количественной оценки рисков, то есть использования комбинированного метода. Предложено трехуровневую систему оценки рисков хозяйственной деятельности, которая описывает и характеризует внутренние риски элементов организации, ее основных подсистем и общий (интегрированный) риск предприятия как системы. В разрезе анализа отдельных элементов организации сформулированы основные виды рисков, которые могут быть угрожающими для организации, в разрезе отдельных подсистем предложен перечень индикаторов рисков подсистем.

Ключевые слова: риск, оценка рисков, риски элементов, риски подсистем, трехуровневая система оценки рисков, интегрированный внутренний риск предприятия.

ANNOTATION

In the article considered the questions, which related to the study and analysis of approaches to risk assessment company. The necessity of combining different methods of quantitative risk assessment has been justified. A three-level system of risk assessment of economic activity has been suggested, it characterizes and describes the internal risk elements of its major subsystems and overall (integrated) risk enterprise as a system. The basic types of risks have been formulated, which can be dangerous for an organization, list of indicators of risk subsystems has been proposed.

Keywords: risk, risk assessment, risk elements, the risks subsystems, three-level system of risk assessment, integrated enterprise internal risk.

Постановка проблеми. Важливим етапом процесу ризик-менеджменту є оцінка ризиків. Метою цього етапу є ідентифікація ризиків та визначення їх величини. Більшість вітчизняних науковців дотримуються погляду, що оцінка ризиків може проводитися кількісним або ж якісним способом, що є одним із най-

більш трудомістких та відповідальних етапів процесу управління ризиками, який полягає у визначенні ступеня його серйозності і небезпеки. Якісна оцінка передбачає виявлення джерел, факторів та причин ризику, встановлення потенційних зон ризику, тобто виявлення робіт, процесів, під час виконання яких виникає ризик, та з'ясування можливих вигод чи втрат, що можуть настати у результаті реалізації ризикованого рішення.

Якісний аналіз є чи не найскладнішим у економічній ризикології. Він потребує ґрунтовних знань як теорії економіки, бізнесу, фінансів, так і низки спеціальних предметів, необхідних для підготовки конкурентноздатного на ринку праці фахівця певного напрямку. Необхідна також наявність певного практичного досвіду в обраній сфері економічної діяльності [1, с. 130].

Кількісна оцінка передбачає визначення ймовірності появи ризикових подій, величини збитку та оцінки ступеня ризику. Для кількісної оцінки ризику використовують різноманітні методи – статистичний, експертний, розрахунково-аналітичний, метод аналізу доцільності витрат, аналіз чутливості, метод використання аналогів та інші. Проте аналіз методів, які застосовуються для кількісної оцінки ризику, показує, що жоден із них не є універсальним, кожний має низку недоліків та переваг і потребує значного обсягу інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питань аналізу та оцінювання ризиків підприємства займалися вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти В. Вітлінський, П. Грабовий, Л. Лігоненко, В. Лук'янова, Н. Подольчак, А. Старостіна, О. Устенко, О. Ястремський. Зазначені вчені зробили значний внесок у розробку теоретичних та практичних аспектів щодо оцінювання різних видів ризику та аналіз їх впливу на діяльність суб'єктів господарювання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, незважаючи на вагомий науковий доробок учених і практиків, питання розвитку та поглиблення оцінювання ризиків господарської діяльності суб'єктів господарювання в сучасних динамічних умовах залишаються невирішеними, що зумовлює

актуальність, наукову та практичну значимість цього дослідження.

Метою статті є розроблення системи оцінки ризиків господарської діяльності, що описує ризики елементів організації, її основних підсистем і загальний (інтегрований) ризик підприємства як системи, що характеризує стан підприємства за розробленою шкалою оцінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Своєчасність і правильність оцінки ризику безпосередньо впливає на прийняття управлінських рішень, результати діяльності підприємства, на величину можливих втрат або очікуваних прибутків.

Проте нині вітчизняні менеджери в оцінюванні ризику зазвичай покладаються на власну інтуїцію, авторитет чи на досвід своїх попередників. Лише незначний відсоток керівників здатний оцінити ризик із використанням економіко-математичних методів [2, с. 15].

Вибір методу оцінки, який можливо та доцільно використовувати, залежить від характеру ризику, інформаційного забезпечення дослідження, важливості точної оцінки вірогідності виникнення ризикової події [3, с. 19].

У процесі дослідження різних методів оцінювання ризиків дійшли висновку, що наявні методи застосовуються для одного виду ризику, а це не відповідає системному підходу та зумовило розробку тривірневої системи оцінки, яка описує та характеризує внутрішні ризики елементів організації, її основних підсистем і загальний ризик підприємства як системи (рис. 1).

Зазначимо, що основними елементами організації як системи є засоби праці, предмети праці та сама праця людини. На сучасному етапі до цього переліку треба додати ще два елементи – інформацію та фінанси.

Таким чином, на першому етапі запропонованої тривірневої системи необхідно визначити та оцінити ризики, які притаманні зазначеним елементам. Приклади можливих ризиків, які характеризують елементи організації, наведено в табл. 1. Для оцінки ступеня ризиків елементів, на наш погляд, доречним виглядає використання статистичного та аналітичного методів та аналізу доцільності витрат.

Аналізуючи ризики другого рівня тривірневої системи оцінювання, необхідно розглядати організацію (систему) як сукупність виробничо-технічної, кадрово-інтелектуальної, фінансової, комерційної, інноваційно-інвестиційної та інформаційної підсистем.

Виробничо-технічна підсистема базується на поєднанні техніки, технології та праці людей у процесі виробництва. Ризики, які характерні для цієї підсистеми, пов'язані з виходом із ладу обладнання, його простоюванням, неефективним використанням, збоями у виробництві, старінням техніки, її невідповідністю сучасним умовам, порушенням технології, низькою якістю та неефективним використанням сировини, матеріалів та робочої сили. Крім того, виокремимо

ризик аварій через зношування обладнання, недотримання технологій; ризик випуску неякісної продукції; зростання собівартості виробництва. Використання підприємством унікального обладнання чи технології може спричинити появу специфічних видів ризику.

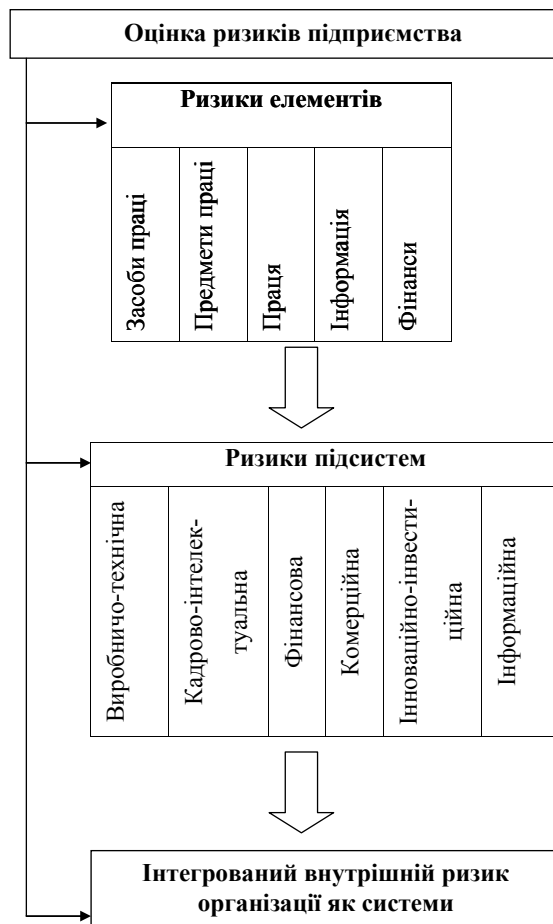

Рис. 1. Тривірнева система оцінювання внутрішніх ризиків

Джерело: складено автором

Фінансова підсистема включає планування, нагромадження, розподіл та ефективне використання різних фінансових ресурсів. Ризики, які притаманні цій підсистемі, характеризуються ймовірністю втрати фінансових ресурсів під час здійснення фінансових операцій, невиконання обов'язків перед кредиторами, інвесторами, зниженням фінансової стійкості підприємства тощо.

Комерційна підсистема визначає маркетингову політику і політику постачання підприємства та залежить від ризиків, що пов'язані з реалізацією готової продукції та закупівлею сировини у матеріалів, таких як ризик недопостачання сировини; зміна умов поставок (ціна, терміни, якість, кількість); ризик несвоечасного забезпечення ресурсами; ризик зростання собівартості продукції через зростання цін; ризик збоїв у виробництві внаслідок проблем із постачальниками; зміна потреб та пріоритетів споживачів; ризики помилкового вибору товарної,

цінової, збутової стратегії; ризики зниження цін конкурентами тощо.

До кадрово-інтелектуальної підсистеми організації входять кількісний та якісний склад персоналу, його здібності, компетентність, продуктивність та ефективна праця. Цій підсистемі притаманні ризики, пов'язані з некомпетентністю персоналу, його свідомим чи несвідомим впливом. До них можна віднести ризик хибного цілепокладання, ризик неефективного управління, ризик непрофесійності кадрів, ризик незабезпеченості кадрами, плинність кадрів, втрату ключових спеціалістів, розголошення конфіденційної інформації, зниження продуктивності праці, ризик страйків, ризик неналежного виконання або невиконання обов'язків у межах визначених функцій тощо.

Складниками інформаційної підсистеми є інформаційне забезпечення, правове забезпечення та організаційно-технічне забезпечення. Роль інформаційного забезпечення полягає у своєчасному забезпеченні керівників різних рівнів достовірною та повною інформацією для прийняття управлінських рішень та ефективним її використанням. Правове забезпечення ґрунтується на законодавчих і нормативних актах із різних питань, прийнятих на міждержавному, державному, регіональному та міс-

цевому рівнях. Організаційно-технічне забезпечення включає комплекс робіт щодо аналізу стратегії розвитку організації, її конкурентноздатності, формування ефективної структури, планування питань щодо організації технічного обслуговування виробництва тощо. Ризики, які притаманні цій підсистемі, характеризуються ймовірністю отримання недостовірної, неповної інформації або ж її неотримання і, як наслідок, прийняття неефективних управлінських рішень. Інформаційні ризики супроводжується також ситуаціями втрати інформації, її витоку та несвоєчасним надходженням.

Інноваційно-інвестиційна підсистема характеризує активність організації щодо впровадження новинок та інвестиційної діяльності і супроводжується ризиками у процесі реалізації інвестиційно-інноваційних проектів.

На нашу думку, для оцінки ступеня ризику підсистем організації доречно застосовувати метод аналогій, експертний та аналітичний метод, «дерево рішень» та проводити оцінку на основі аналізу фінансового стану підприємства.

Рівень ризиків наведених підсистем організації визначається за розробленою системою індикаторів, в якій повинна враховуватися специфіка діяльності організації. Приклади індикаторів підсистем ризику наведено в таблиці 2.

Таблиця 1

Перелік ризиків для елементів організації

Елементи системи (організації)	Об'єкт ризику	Ризики
Засоби праці	<ul style="list-style-type: none"> – будинки та споруди; – обладнання та устаткування; – засоби пересування; – електронно-обчислювальна техніка. 	<ul style="list-style-type: none"> – ризик поломки обладнання; – ризик аварії, вибуху, пожежі; – ризик крадіжок чи навмисного пошкодження; – ризик простою обладнання, устаткування; – ризик неефективного використання об'єктів; – ризик випуску неякісної продукції.
Предмети праці	<ul style="list-style-type: none"> – сировина, матеріали; – незавершене виробництво; – готова продукція (в процесі продажу, збуту, транспортування). 	<ul style="list-style-type: none"> – ризик неефективного використання сировини, матеріалів; – ризик втрати чи пошкодження продукції; – ризик невчасності оплат; – ризик несвоєчасних поставок; – ризик протиправних дій осіб; – ризик зростання цін на сировину, матеріали.
Праця людини	<ul style="list-style-type: none"> – апарат працівників; – відносини в колективі; – організаційний клімат. 	<ul style="list-style-type: none"> – ризик забастовок; – ризик звільнення працівників; – ризик втрати працівників через хворобу чи смерть; – ризик зниження продуктивності праці; – ризик неефективного управління; – ризик розголошення комерційної таємниці.
Інформація	<ul style="list-style-type: none"> – матеріали архіву; – документи; – електронні бази даних; – інформація на електронних носіях. 	<ul style="list-style-type: none"> – ризик втрати інформації; – ризик порушення цілісності інформації; – ризик несвоєчасного надходження інформації; – ризик витоку та розголошення інформації; – ризик надходження та використання недостовірної інформації.
Фінанси	<ul style="list-style-type: none"> – дохід підприємства; – прибуток підприємства; – власний капітал; – довгострокові та поточні зобов'язання; – грошові засоби на рахунках та готівка в касі; – дебіторська заборгованість; – цінні папери. 	<ul style="list-style-type: none"> – ризик неефективного використання фінансових ресурсів; – ризик неплатоспроможності; – ризик зниження фінансової стійкості; – ризик ліквідності; – валютний ризик; – інфляційний ризик; – ризик неповернення зобов'язань.

Такий підхід передбачає, що оцінка індикатора ризику розраховується як співвідношення фактичного значення аналізованого показника та рекомендованого.

Таким чином, рівень ризику підсистеми організації розраховують за формулою:

$$P_{II} = 1 - \frac{\sum_i^n Z_i \times \left(\frac{\Phi_i}{H_i}\right)^k}{\sum_i^n Z_i}, \quad (1.1)$$

де P_{II} – ризик підсистеми підприємства;

Z_i – коефіцієнт вагомості i -го індикатора ризику, що визначається експертним шляхом;

Φ_i – фактичне значення i -го показника;

H_i – рекомендоване значення i -го показника;

n – кількість індикаторів (показників), що включені для оцінки цієї підсистеми організації;

k – коефіцієнт, який дорівнює 1, якщо зростання значення показника позитивно впливає на діяльність підприємства, та -1 , якщо його зростання негативно впливає на підприємство.

Інтегрований внутрішній ризик організації як системи є середньозваженим значенням рівнів ризику виробничо-технічної, фінансової, комерційної, кадрово-інтелектуальної, інфор-

маційної та інноваційно-інвестиційної підсистем та визначається за формулою:

$$IP = \frac{\sum_{j=1}^m K_j \times P_{Ij}}{\sum_{j=1}^m K_j}, \quad (1.2)$$

де IP – інтегрований внутрішній ризик організації;

K_j – коефіцієнт вагомості j -ої підсистеми організації;

P_{Ij} – ризик i -ої підсистеми організації;

m – кількість підсистем організації.

Зазначимо, що важливим питанням, що впливає на достовірність інтегральної оцінки внутрішнього ризику, є визначення коефіцієнтів вагомості як окремих індикаторів ризику, так і окремих підсистем організації, що визначаються експертним шляхом. Тому треба ретельно підбирати експертів, враховувати їхню компетенцію, кількість та виключити їхній вплив один на одного.

У таблиці 3 наведено шкалу оцінок рівня інтегрованого ризику організації та загальну характеристику стану підприємства залежно від розрахованого показника.

Висновки. Таким чином, запропонована методика трирівневої оцінки ризиків дає інстру-

Таблиця 2

Індикатори ризиків підсистем організації

Підсистема організації	Індикатори ризиків
Виробничо-технічна	Рівень завантаженості виробничих потужностей, фондovіддача, ступінь переробки сировини, коефіцієнт зносу обладнання, виробничі втрати, коефіцієнт оновлення обладнання та інші.
Фінансова	Коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт фінансової незалежності, коефіцієнт маневрування власних коштів, коефіцієнт заборгованості, коефіцієнт оборотності оборотних коштів, рентабельність активів тощо.
Комерційна	Частка підприємства на ринку, темп росту цін на сировину, темп росту цін на продукцію підприємства, коефіцієнт забезпечення сировиною, співвідношення темпів росту доходу від реалізації та темпів росту дебіторської заборгованості тощо.
Кадрово-інтелектуальна	Темпи росту продуктивності праці, рентабельність персоналу, частка співробітників, які підвищили кваліфікацію, співвідношення темпів росту продуктивності праці та фонду оплати праці, плинність кадрів, коефіцієнт виконання обов'язків, коефіцієнт трудової дисципліни, інші.
Інформаційна	Коефіцієнт вірогідності документації, коефіцієнт використання інформації, коефіцієнт якості управлінської документації, інші.
Інноваційно-інвестиційна	Коефіцієнт інвестування, ступінь інноваційного розвитку підприємства, рівень виконання планів зі впровадження інновацій тощо.

Таблиця 3

Шкала оцінок рівня інтегрованого внутрішнього ризику організації

Значення показника	Ступінь ризику підприємства	Характеристика стану підприємства
0–0,20	низький	Платоспроможність підприємства висока, що зумовлено його ефективною діяльністю. Проте підприємство може відчувати незначні тимчасові фінансові труднощі.
0,21–0,40	допустимий	Підприємство платоспроможне, проте спостерігається тимчасове зниження його конкурентоздатності, що впливає на нестабільність результатів діяльності.
0,41–0,60	середній	Спостерігається фінансова стагнація підприємства. Платоспроможність нестійка. Ймовірність настання банкрутства невисока.
0,61–0,80	високий	Підприємство характеризується фінансовою нестійкістю, що загрожує його життєдіяльності. Високий ризик втрати платоспроможності.
0,81–1,00	катастрофічний	Підприємство неплатоспроможне та перебуває у стані банкрутства.

Джерело: складено автором

менти для якісної та кількісної оцінки окремих елементів та підсистем організації, визначення інтегрованої оцінки ризику та оціночну шкалу значень ступеню інтегрованого ризику. Розроблена трирівнева система має практичну цінність для промислових підприємств та може використовуватися в аналізі ступеня інтегрованого внутрішнього ризику.

Безперечно, ризики на трьох рівнях впливають на результати господарської діяльності організації, тому їх варто знати, вміти передбачати, враховувати, оцінювати та намагатися оптимізувати їхній вплив.

Необхідно зазначити, що запропонована трирівнева система зорієнтована на визначення та оцінювання внутрішніх ризиків, оскільки організація може впливати на них та контролювати.

Щодо зовнішніх факторів, що спричиняють ризики, то керівники певною мірою можуть мати на них вплив, але не контролювати. Проте не можна ігнорувати вплив цих факторів, оскільки їхня дія може мати критичний або катастрофічний вплив.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вербицька Г.Л. Оцінка економічного ризику// Актуальні проблеми економіки, 2004, № 4. – С. 129–136.
2. Внукова Н.М., Смоляк В.А. Базова методика оцінки економічного ризику підприємств// Фінанси України, 2002, № 10. – С. 15–21.
3. Лігоненко Л.О. Управління господарським ризиком як елемент системи протидії банкрутству торговельного підприємства / Лігоненко Л.О. – К., 1998. – 185 с.